

УДК 343.2/7

ВИЗНАННЯ НЕДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ЧЕРЕЗ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПІДСЛІДНОСТІ ЯК СПОСІБ УХИЛЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Андрій БОРОВИК,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються грубі порушення вимог кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності корупційних кримінальних правопорушень правоохоронними органами. На підставі отриманих результатів, у тому числі рішень суду, що набрали законної сили, автор доводить, що порушення правил допустимості доказів під час їх одержання має наслідком втрату ними юридичної сили, неможливість їх використання в доказуванні і призводить до уникнення кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, звільнення від відповідальності, підслідність кримінальних проваджень.

RECOGNITION OF INADMISSIBILITY OF PROOFS FOR VIOLATIONS OF THE RULES OF COMPETENCE AS A WAY OF EVASION FROM PUNISHMENT FOR COMMISSION OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES

Andrii BOROVYK,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Criminal Law and Justice International of University of Economics and Humanities named after Stepan Demianchuk

SUMMARY

The article covers gross violations of the requirements of the criminal procedural legislation of Ukraine regarding the investigation of corruption criminal offenses between law enforcement agencies. On the basis of the results, including those who have acquired the legal force of court decisions, the author argues that the violation of the rules of admissibility of evidence at the time of their receipt is the result of the loss of their legal force, the impossibility of their use in proving, and leads to the avoidance of criminal liability for corruption criminal offenses.

Key words: corruption, crime, exemption from liability, release from responsibility, investigation of criminal proceedings.

Постановка проблеми. Пошук нових, дієвих методів і способів протидії корупції є актуальною проблемою для сучасної України. Протягом останніх кількох років кількість змін, які відбуваються у сфері боротьби з корупційною злочинністю, у разі перевищує заходи, що здійснювалися за 10 попередніх років. Втім, якісні перетворення ще не стали помітними для кожного громадянина. Відчуті результати таких реформ можна за умови докорінних нововведень у запобіганні такому суспільно-небезпечному явищу, як корупція. При цьому непорушними мають залишатися принципи кримінального права, які є фундаментальними для всієї зазначеної галузі та базисними для держави загалом. Оскільки кримінальні норми у протидії корупції, як свідчать вітчизняний досвід та міжнародна практика, є одними з найдієвіших, окремим специфічним аспектом у протидії корупції є питання можливості уникнення винною особою кримінальної відповідальності за такі суспільно-небезпечні діяння внаслідок порушення правоохоронними органами України правил підслідності. У цій роботі ми окреслимо, коли у світлі чинного кримінального процесуального законодавства цілком обґрунтованим буде визнання судом доказів неприпустимими внаслідок порушення правил підслідності під час їх отримання.

Актуальність теми дослідження. Ефективність боротьби з корупцією в Україні напряму залежить від чіт-

кого розподілення повноважень органів, що здійснюють цю боротьбу. Законодавчо ці питання урегульовані і реалізацію цього завдання в Україні покладено на новостворені антикорупційні органи – Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру.

Під час проведення досудового розслідування першочерговим завданням слідчих підрозділів правоохоронних органів є безумовне дотримання передбаченої законом процедури збирання і фіксації доказів як умови додержання принципу законності у кримінальному провадженні.

Питання допустимості доказів належить до однієї із фундаментальних категорій кримінального процесу і доказового права зокрема. Виконання завдань кримінального провадження загалом і зокрема такого, як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а кожен невинуватий не був обвинувачений або засуджений, ставить особливі вимоги до доказів, на основі яких вони вирішуються.

При цьому ми не вперше звертаємо увагу на можливість уникнення кримінальної відповідальності особи за вчинення корупційних кримінальних правопорушень у разі збирання доказів неуповноваженим правоохоронним органом. Указана норма звільнення не є чітко передбаче-

ною в законодавстві України, а становить собою причино-наслідковий зв'язок між збиранням доказів неуповноваженою особою, визнанням їх неприпустимими, навіть за наявності всіх ознак складу злочину, та винесенням виправдувального вироку або закриттям провадження у справі, що і є фактичним уникненням особою відповідальності за вчинене діяння.

Стан дослідження. Проблема допустимості доказів у кримінальних провадженнях про корупційні злочини, отриманих внаслідок порушення правил про підслідність, приділяти увагу такі вітчизняні науковці: В. Бурдін, В. Гринюк, В. Гришук, Т. Нор, О. Колб, І. Копотун, О. Капліна, І. Мезенцева, А. Савченко, О. Шило та інші. Із вказаних питань Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою отримано наукові висновки провідних навчальних закладів держави [5].

Метою і задачею статті є визначення недопустимості доказів у кримінальних корупційних провадженнях, отриманих внаслідок порушення правил про підслідність, неналежності суб'єктів збирання доказів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» завданням Антикорупційного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Ст. 216 КПК України визначено підслідність органів досудового розслідування. Таким чином, законодавче розмежування підслідності між чинними органами досудового розслідування визначає розподіл наданих кримінальним процесуальним законодавством повноважень таким органам [2 с. 139].

З огляду на викладене, законодавцем чітко визначено відповідний орган досудового розслідування у тих чи інших категоріях кримінальних правопорушень, який є належним суб'єктом збирання доказів.

Згідно з вимогами п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК недопустимими визнаються докази, що були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим кодексом, задля забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень [2 с. 58].

Положеннями чинного кримінального процесуального законодавства (а саме ч. 5 ст. 36 КПК України) Генеральному прокурору України, підпорядкованим йому прокурорам заборонено доручати проведення досудового розслідування у злочинах підслідним детективам Національного антикорупційного бюро України, іншим правоохоронним органам [2, с. 24].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура, відповідно до вимог ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», є єдиним самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, уповноваженим здійснювати нагляд за дотриманням законів Національним антикорупційним бюро України під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства.

Таким чином, положення КПК України, законів України «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро» чітко й однозначно вказують на виключну підслідність визначених кримінальних правопорушень, закріплену за детективами НАБ України, та прямо забороняють, у тому числі й керівництву органів прокуратури будь-якого рівня, змінювати її.

Водночас нині набула поширення практика порушення правил про підслідність у корупційних злочинах та здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, які підслідні детективам Національного анти-

корупційного бюро України, іншими правоохоронними органами.

Прагнення окремих керівників правоохоронних органів отримати політичні чи суспільні дивіденди, підвищити власну популярність чи рейтинг, підкреслити свою вагомість та важливість шляхом оприлюднення в засобах масової інформації відомостей про затримання осіб, які підозрюються у вчиненні корупційних правопорушень, які розслідуються із порушенням вимог ст. 216 КПК України, що чітко регулює підслідність, здебільшого порушує принцип невідворотності відповідальності, суть якого полягає у тому, що особа, яка вчинила злочин, має бути притягнута до кримінальної або іншої відповідальності, яка була б пов'язана із застосуванням до такої особи заходів кримінального характеру.

Зазначені обставини підтверджуються також і судовою практикою, тобто визнання доказів неприпустимими відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України через реалізацію органами досудового розслідування чи прокуратури після початку кримінального провадження своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, задля забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Так, прокуратурою Київської області здійснювалось досудове розслідування у кримінальному провадженні від 09.04.2016 р. за фактом вимагання неправомірної вигоди в розмірі 300 000 євро службовими особами однієї з міських рад Київщини за ознаками злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України.

14.04.2016 р. прокуратурою області за підозрою у вчиненні цього злочину затримано міського голову, а також 2 посередників, останнім оголошено підозру та обрано запобіжний захід. При цьому щодо підозрюваних проводились негласні слідчі (розшукові) дії та достовірно було відомо про суму неправомірної вигоди, що вимагалась, – більше 500 розмірів мінімальних заробітних плат. Однак, незважаючи на вказані обставини та вимоги ст. 216 КПК України щодо віднесення підслідності у такому кримінальному провадженні до виключної підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, у кримінальному провадженні саме прокуратурою області проводились слідчі (розшукові) дії, спрямовані на фіксацію та збирання доказів.

Ухвалами апеляційного суду міста Києва від 09.06.2016 р. у зазначеному кримінальному провадженні скасовано обраний щодо підозрюваного міського голови запобіжний захід, а також рішення щодо відсторонення його від посади. Судом констатовано, що досудове розслідування здійснювалось неуповноваженим органом досудового розслідування. Вказані порушення були підставою для прийняття відповідного судового рішення та визнання процесуальних дій слідчих прокуратури незаконними [6].

Ще одним резонансним прикладом порушень вимог ст. 216 КПК України є кримінальне провадження від 05.04.2016 р., яке розслідувалось військовою прокуратурою за підозрою першого заступника голови обласної державної адміністрації та радника першого заступника голови обласної ради у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України.

При цьому на час реєстрації кримінального провадження із заяви та матеріалів вбачалось, що вказане кримінальне правопорушення не підслідне слідчим військової прокуратури за суб'єктом злочину та сумою вчиненого кримінального правопорушення [7].

Аналогічно, з грубим порушенням вимог ст. 216 КПК України військовою прокуратурою розслідувалось кримінальне провадження від 18.04.2016 р. щодо заступника прокурора однієї з областей України за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 255, ч. 4 ст. 368 та інших КК України.

У вказаному кримінальному провадженні головою НАБУ було скеровано лист Генеральному прокурору України з вимогою передати кримінальне провадження за підслідністю. Водночас Генеральний прокурор України, діючи на порушення вимог ч. 5 ст. 36 КПК України, яка забороняє визначати підслідність кримінальних проваджень підслідних НАБУ за іншими правоохоронними органами, виніс постанову, якою визначив підслідність за Головною військовою прокуратурою України. Як наслідок, уже на першому підготовчому засіданні ухвалою Дарницького районного суду міста Києва від 07.06.2017 р. встановлено, що вказане провадження підслідне детективам Національного антикорупційного бюро України за суб'єктом злочину та сумою вчиненого кримінального правопорушення.

Також слідчими прокуратури міста Києва проводилось досудове розслідування у кримінальному провадженні від 08.11.2016 р. щодо заступника міністра охорони здоров'я України за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України. Ухвалою Печерського районного суду міста Києва від 19.05.2017 р. обвинувальний акт повернуто прокурору у зв'язку з порушенням вимог кримінального процесуального закону, а саме: ч. 5 ст. 216 КПК України, оскільки досудове розслідування проведено з порушенням правил підслідності не уповноваженим на те органом [5].

У травні 2017 р. у Комунарський районний суд міста Запоріжжя місцева прокуратура скерувала обвинувальний акт щодо 4 підозрюваних, серед яких і голова однієї з сільських рад Оріховського району Запорізької області за вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України.

Під час підготовчого засідання адвокати підозрюваних заявили клопотання про повернення обвинувального акту прокурору у зв'язку з порушенням правил підслідності під час досудового розслідування. Згідно з позицією адвокатів досудове розслідування за сумою збитків, передбачених ч. 5 ст. 191 КК України, мали проводити детективи НАБУ, а не органи Національної поліції під процесуальним керівництвом прокуратури.

Районний суд підтримав позицію адвокатів та повернув обвинувальний акт прокурору, оскільки досудове розслідування було проведено з порушенням підслідності та не уповноваженим на те органом.

У подальшому апеляційний суд Запорізької області підтримав позицію районного суду та залишив рішення про повернення обвинувального акта без змін [8].

Вироком Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 02.04.2018 р. виправдано слідчого в особливо важливих справах 1 відділення слідчого відділу УСБУ в Запорізькій області, який отримав неправомірну вигоду в сумі 30 000 доларів США. Усі письмові докази у вказаному кримінальному провадженні за ч. 3 ст. 369-2 КК України, що розслідувалось військовою прокуратурою, визнано судом недопустимими, оскільки на момент внесення відомостей до ЄРДР та на момент припинення злочинних дій розмір предмета неправомірної вигоди перевищував 500 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом, а тому це кримінальне провадження було підслідне саме НАБУ [9].

Крім того, питань порушення правил підслідності у кримінальних провадженнях стосується і позиція Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, якою підтверджено необхідність додержання правил підслідності у кримінальних провадженнях [3].

Водночас із незрозумілих причин окремі керівники правоохоронних органів, керуючись положеннями ст. 218 КПК України, вважають допустимим проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, які підслідні лише детективам Національного антикорупційного бюро України, іншими правоохоронними органами. Посилання ж на положення вказаної статті в частині вирішення спорів про підслідність у такому разі є помилковою та такою, що вводить в оману органи судової влади та інших суб'єктів правозастосування, адже вказана стаття регламентує лише місце проведення досудового слідства, тобто територіальну підслідність, і жодним чином не стосується предметної підслідності, визначеної ст. 216 КПК України.

Висновки. Аналізуючи викладене, безумовно, можна стверджувати, що у разі одержання доказів із порушення правил підслідності вони мають визнаватись недопустимими аж за двома підставами: одержання доказів неуповноваженим суб'єктом та порушення конституційних прав громадян.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 черв. 2017 р.: (офіц. текст). Київ: ПАЛІВОДА А.В., 2017. 372 с. (Кодекси України).
3. URL: http://sc.gov.ua/uploads/tinyMCE/files/Лист_заступнику_Генерального_прокурора_України_Холодницькому_Н.І..pdf.
4. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ua/news.html?m=publications&_c=view&t=rec&i_d=197020.
5. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66679033>.
6. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58373348>.
7. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58400222>.
8. URL: <https://ukranews.com/publication/2223-sud-sozda-previous-vernuy-prokurature-obvinytelnyy-akt-po-delu-podsledstvennomu-nabu>.
9. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/73100933.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Боровик Андрій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Borovyk Andrii Volodymyrovych – Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Criminal Law and Justice International of University of Economics and Humanities named after Stepan Demianchuk

aborovychok@gmail.com